

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

«Затверджено»

декан педагогічного факультету

« _____ » доц. Оксана ГУДОВСЕК

Кваліфікаційна робота

на тему

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЗДАТНОСТІ ДО
САМОВИРАЖЕННЯ ТА КОМУНІКАЦІЇ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ
КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА**

Виконала

здобувачка ступеня вищої освіти

«магістр»,

спеціальності 013 Початкова освіта

Оксана ТОМИШИНЕЦЬ

Науковий керівник:

канд. пед. наук, доцент кафедри

теорії та методик початкової освіти

Тетяна СОРОЧИНСЬКА

Рецензент:

Ольга КРАСОВСЬКА,

доктор пед. наук, професор,

завідувач кафедри теорії та методики

початкової освіти Міжнародного

економіко-гуманітарного

університету імені академіка Степана

Дем'янчука

Рівне – 2025

РЕЗЮМЕ

Томишинець Оксана Іванівна. Формування естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації в учнів початкових класів у процесі навчання образотворчого мистецтва. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр» за спеціальністю 013 Початкова освіта. Рівненський державний гуманітарний університет. Рівне, 2025. 77 с.

У кваліфікаційній роботі висвітлено актуальну проблему формування в учнів початкових класів естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у процесі вивчання образотворчого мистецтва в сучасних умовах; теоретично обґрунтовано психологічні особливості розвитку комунікативних та мистецьких компетентностей здобувачів освіти в процесі творчої співпраці; доведено ефективність застосування відповідного методичного інструментарію з метою формування комунікативних здібностей, комплексу естетичних цінностей учнів, здатності до самовираження через пізнання та осягнення мистецтва на уроках у початковій школі.

Ключові слова: образотворче мистецтво, учні початкових класів, комунікація, творче самовираження, естетичні цінності, творча співпраця.

RESUME

Tomyshynets Oksana Ivanivna. Formation of aesthetic values in students, the ability to express themselves and communicate in the process of learning fine arts. Qualification work for obtaining a higher education degree «Master», specialty 013 Primary education. Rivne State Humanitarian University, Rivne, 2025. 77 p.

The qualification work highlights the problem of forming aesthetic values, communicative and creative abilities in students in the process of teaching art. The features of the development of communicative and artistic competencies of students in the process of creative cooperation are revealed. The effectiveness of using forms and methods of teaching for the formation of a system of aesthetic values and communicative abilities of students through the knowledge of art is proven.

Keywords: fine arts, elementary school students, communication, creative expression, aesthetic values, creative collaboration.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЗДАТНОСТІ ДО САМОВИРАЖЕННЯ ТА КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	
1.1. Теоретико-методичні основи та джерельна база.....	10
1.2. Особливості формування в учнів системи естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у процесі навчання образотворчого мистецтва.....	19
1.3. Аналіз шкільних підручників для 1–4 класів з мистецької освітньої галузі.....	25
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ЩОДО ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ, ЗДАТНОСТІ ДО САМОВИРАЖЕННЯ ТА КОМУНІКАЦІЇ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА	
2.1. Вихідні положення експериментального дослідження.....	31
2.2. Експериментальна робота з формування у молодших школярів системи естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у процесі вивчення образотворчого мистецтва	42
2.3. Аналіз ефективності проведеної роботи.....	50
Висновки до другого розділу.....	54
ВИСНОВКИ.....	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мистецька освіта є потужною сферою у становленні творчої, активної особистості, здатної до самовираження та комунікації у різних сферах життя. Мистецтво є мовою, яка дозволяє дитині спілкуватися з іншими, ділитися своїми ідеями та поглядами. У процесі пізнання й осягнення мистецтва учні в початковій школі отримують специфічні знання, формують художній смак, естетичні ідеали та почуття. Постійне дослідження та осмислення мистецьких творів формує інтерес до нового, відкриває несподівані способи самовираження та самореалізації. Процес пізнання мистецтва допомагає опанувати різними техніками, матеріалами та засобами вираження, що дає змогу експериментувати та розвивати творчі здібності. А створення власного мистецького твору допомагає дитині застосовувати набуті знання і навички на практиці, відображаючи свої думки та вподобання. Так художня творчість пробуджує інтерес до творів мистецтва, сприяє художньо-творчому самовираженню учнів, розвиває творче креативне мислення, емоційний інтелект, сприяє світорозумінню та розумінню оточуючих.

Важливим є те, що в складних умовах сьогодення пізнання та розуміння мистецтва допомагає дитині молодшого шкільного віку в процесі її соціалізації та адаптації, встановленні комунікації з однолітками та особистісному самовираженні. У зв'язку з цим, у змісті початкової освіти нині особливу роль займає саме мистецтво та організація творчої діяльності учнів, так як терапевтична функція мистецтва в умовах війни (застосування мистецтва як терапії) є надважливою для збереження та відновлення ментального здоров'я українських дітей, які часто перебувають у неспокійному стані через обстріли, повітряну тривогу, нестабільну ситуацію в країні [56]. Відтак, сьогодні, в умовах трансформації освітнього середовища головне, щоб мистецько-освітня діяльність в навчальному була спрямована насамперед на психологічне оздоровлення молодших школярів, корекцію

їхнього особистісного розвитку, на формування національної самосвідомості особистості та системи її естетичних цінностей.

Загальновідомо, що в сучасній школі мистецька освіта базується на засадах особистісно орієнтованого навчання та компетентнісного підходу, що визначено в основних документах, що регламентують освіту (державних стандартах, підручниках, програмах, рекомендаціях). Національний стандарт початкової освіти, який затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. (№ 87), складається з базової навчальної програми загальної освіти, загальної характеристики незмінної і змінної складових змісту та рівнів загальноосвітньої початкової освіти, а також загальних вимог щодо рівня загальноосвітньої підготовки здобувачів освіти [44]. Згідно цього документа, навчальні програми з мистецтва складаються за принципом інтеграції різних його видів. Мистецька освітня галузь у початковій школі реалізовується як через інтегрований курс «Мистецтво», так і через окремі предмети «Образотворче мистецтво», «Музичне мистецтво».

Зауважимо, що метою навчання мистецтва в початковій школі є формування культурної та інших компетентностей здобувачів освіти; формування цінностей у процесі пізнання мистецтва та художньо-творчого самовираження в особистому та суспільному житті; плекання пошани до національної і світової мистецької спадщини [61]. Здатність до художньо-творчого самовираження через пізнання та осягнення мистецтва – це навичка, яка розвивається через взаємодію з мистецькими творами, активне їх вивчення та творче вираження власного розуміння [65]; це не лише вміння створювати, а й здатність відчувати, аналізувати та виражати емоції та ідеї через образи, звуки, слова [62].

У контексті розгляду нашої проблеми, слід наголосити на основних завданнях мистецької освітньої галузі відповідно до Державного стандарту початкової освіти. Це: розвиток художньо-образного, асоціативного мислення учнів у процесі художньо-творчої діяльності засобами образотворчого та інших видів мистецтва; проходження процесу самопізнання як початкового

етапу самовиховання особистості, вивчення нею своїх характеристик, системи цінностей, особливостей процесів пізнання тощо через художньо-творчу діяльність та мистецтво; знання різних видів мистецтва, інтерпретація художніх образів, формування чуттєвого відношення до навколишньої дійсності, ціннісного ставлення до мистецтва [62].

Реалізація вище окресленої мети та завдань здійснюється у початковій школі за змістовими лініями: «Художньо-практична діяльність», «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Комунікація через мистецтво» [61].

У педагогічній літературі існує достатня кількість різноманітних праць з обраної нами проблеми. Дослідники Л. Любарська, Л. Масол, В. Томашевський наголошують на тому, що мистецтво є унікальним предметом, який допомагає здобувачам освіти розвивати здатність до творчого самовираження, розвивати творчу уяву, фантазію та пізнавальну активність у естетично-художній діяльності. Окремі аспекти формування в учнів естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації на уроках образотворчого мистецтва висвітлено в працях І. Андрущенко, О. Клименко, С. Коновця, О. Красовської, В. Моляко, В. Мотузенко, Н. Наумової, Н. Стецько та ін. У своїх наукових розвідках професор О. Рудницька зазначає, що мистецтво удосконалює здатність бачити, відчувати, споглядати, а мистецькі твори звернені до сенсорної сфери дитини, її емоцій та почуттів. Педагоги О. Савченко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. обґрунтували природу сензитивності дітей молодшого шкільного віку до естетичного виховання та творчого художнього розвитку. У цьому ж контексті дослідники І. Бех, Л. Божович, В. Давидов, С. Діденко та інші довели, що період молодшого шкільного віку є найбільш інтенсивним в естетичному вихованні та розвитку творчого потенціалу дитини.

Актуальність проблеми та недостатня її розробленість в українській науці зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи «*Формування в учнів*

естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у процесі навчання образотворчого мистецтва».

Предметом нашого розгляду є встановлення особливостей формування в учнів системи естетичних цінностей, здатності до художньо-творчого самовираження та комунікації у процесі навчання образотворчого мистецтва в початковій школі; формування вмінь презентувати себе і свої досягнення, критично їх оцінювати, взаємодіяти з іншими через мистецтво у творчому середовищі; розвиток уявлень про можливості і способи регулювання свого емоційного стану (що є надважливо для формування стресостійкості дитини в непростих умовах війни) завдяки мистецтву; а також аналіз забезпечення процесу набуття молодшими школярами необхідних знань, умінь і навичок з мистецтва з розвитком їхніх комунікативних компетентностей, зокрема, мовних, мовленнєвих, навичок самовираження, самореалізації, сприйняття прекрасного в процесі навчання образотворчого мистецтва.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити формування в учнів естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у процесі навчання образотворчого мистецтва в початковій школі.

Завдання дослідження:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження та уточнити сутність основних понять.

2. Розкрити особливості формування у молодших школярів системи естетичних цінностей, здатності до художньо-творчого самовираження та комунікації через пізнання та осягнення мистецтва.

3. Діагностувати рівні сформованості системи естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у молодших школярів в процесі навчання образотворчого мистецтва.

4. Обґрунтувати психолого-педагогічні умови розвитку естетичних цінностей, комунікативних компетентностей та художньо-творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

5. Розробити методичний інструментарій для формування та розвитку в учнів естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

6. Експериментально перевірити та довести ефективність застосування запропонованих форм і методів навчання на уроках образотворчого мистецтва в початкових класах.

Об'єкт дослідження – освітній процес на уроках образотворчого мистецтва в початковій школі.

Предмет дослідження – формування в учнів естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації на уроках образотворчого мистецтва у початковій школі.

Для розв'язання поставлених завдань та досягнення мети дослідження використано такі **методи дослідження**:

1) *теоретичні*: вивчення, аналіз і узагальнення психолого-педагогічної, навчально-методичної та мистецької літератури в розрізі досліджуваної проблеми; методичний аналіз матеріалу, поданого в навчальних програмах, шкільних підручниках з мистецтва тощо;

2) *емпіричні*: цілеспрямоване спостереження за освітнім процесом на уроках мистецтва, бесіди з учителями та учнями з метою діагностування рівня сформованості системи естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації здобувачів освіти в процесі творчої діяльності;

3) *статистичні*: кількісний і якісний аналіз експериментальних даних, порівняльна характеристика результатів експерименту з метою перевірки ефективності запропонованої методики.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Краснянського ліцею (Закарпатської області, Тячівського р-ну, с. Красна, вул. Миру, 193). У дослідженні брали участь 15 учнів 2-Б класу, батьки та педагоги.

Практичне значення наукових результатів полягає у можливості застосування наукових положень і висновків дослідження в освітній

діяльності вчителів початкової школи під час навчання на уроках образотворчого мистецтва; використання описаних різновидів вправ та завдань на уроках в початкових класах сприяє формуванню в молодших школярів системи естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у процесі пізнання та осягнення мистецтва на уроках у початковій школі; матеріали можуть бути використані майбутніми вчителями під час викладання уроків образотворчого мистецтва чи інтегрованого курсу «Мистецтво» у початковій школі та для написання кваліфікаційних робіт.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювались на звітній науковій конференції викладачів і студентів РДГУ (квітень 2025 року) та засіданнях кафедри теорії і методик початкової освіти (травень 2025 р., жовтень 2025 р.).

Взяла участь у V Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Нова українська школа в дії: Актуальні проблеми методик навчання та стратегії розвитку» (Рівне: РДГУ, 14 травня 2025); III Всеукраїнському науково-методичному семінарі «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика» (тема доповіді: «Формування естетичних цінностей молодших школярів засобами образотворчого мистецтва»), (Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 13 листопада 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження відображено в одноосібній публікації: Томишинець О. І. Формування в учнів системи естетичних цінностей, здатності до художньо-творчого самовираження та комунікації у процесі пізнання та осягнення мистецтва. *Актуальні проблеми та стратегії розвитку початкової освіти: матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (14 травня 2025 року)*. Рівне: РДГУ, 2025. С. 146–148.

Структура й обсяг дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 67 найменувань, додатків. Повний обсяг роботи становить 77 сторінок (з яких 59 сторінок основного тексту).

ВИСНОВКИ

У процесі вивчення та дослідження обраної нами теми кваліфікаційної роботи, опрацювавши значну кількість наукової та навчально-методичної літератури, державних стандартів, підручників та програм з проблеми дослідження, ми дійшли наступних висновків:

- *у відповідності до першого завдання розкрито* сутність основних понять проблеми дослідження: «система естетичних цінностей», «художньо-творче самовираження», «сприймання» та «сприйняття», «творча самореалізація», «комунікативна компетентність», «художня комунікація»; водночас, *доведено* (для забезпечення якісного супроводження освітнього процесу) обов'язкове дотримання у процесі формування в учнів початкових класів естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації наступних підходів, що в комплексі дають бажаний освітній результат: культурологічного, синергетичного підходів, інтегрованого, психологічного, особистісно-діяльнісного, практичного підходу, у тому числі варіативного, контекстуального, диференційованого підходів; *обґрунтовано* думку про те, вектор мистецької шкільної освіти в Україні нині спрямований передусім на ціннісне переосмислення змісту мистецької освіти (підвищення уваги до національного мистецтва) та збереженні ментального здоров'я українських дітей (застосування арттерапії); що зміна освітнього середовища вимагає введення певних коректив до методологічних принципів вивчення предмета, визначення нових підходів до вибору змісту (спрямованого на формування національної самосвідомості особистості) та організації навчання з мистецької освітньої галузі, впровадження цікавих творчих ідей та педагогічних новацій, застосування ефективних інноваційних методів і форм роботи;

- *згідно другого завдання з'ясовано*, що мистецька освіта – потужна сфера у становленні творчої, активної особистості, здатної до самовираження та комунікації у різних сферах життя; мистецтво – засіб комунікації; воно є мовою, яка дозволяє дитині спілкуватися з іншими, ділитися своїми ідеями, поглядами, досвідом; у процесі пізнання й осягнення мистецтва учні в

початковій школі отримують специфічні знання, формують естетичну свідомість, художній смак, естетичні ідеали та почуття; постійне дослідження та осмислення мистецьких творів формує у дітей інтерес до нового, відкриває несподівані способи самовираження; процес пізнання мистецтва допомагає учням опанувати різними техніками образотворчого мистецтва, матеріалами і засобами вираження, що дає змогу експериментувати, розвивати творчі ідеї та здібності; створення власного мистецького твору дозволяє дитині застосовувати набуті знання і навички на практиці, виражати свої думки, емоції та почуття, реалізуватися у творчій діяльності; художня творчість сприяє художньо-творчому самовираженню учнів, пробуджує інтерес до творів мистецтва, розвиває творче та креативне мислення, емоційний інтелект, сприяє саморозумінню та розумінню оточуючих;

- *за третім завданням виокремлено критерії:* мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-комунікативний та емоційно-ціннісний, які відображають комплексну структуру і в поєднанні формують цілісний підхід до оцінювання творчого потенціалу та ознак сформованості естетичної свідомості учнів, їхніх естетичних почуттів, поглядів, суджень, уподобань, художніх смаків, ідеалів, а також комунікативних здібностей, здатності до художньо-творчого самовираження, враховуючи як внутрішню мотивацію, так і зовнішні прояви до творчості, потребу у спілкуванні та потяг до мистецтва; водночас, на основі визначених критеріїв та їх показників, *виділено* високий, достатній, середній та початковий *рівні* формування та розвитку системи естетичних цінностей, здатності до самовираження та комунікації у молодших школярів у процесі навчання образотворчого мистецтва; представлено ефективні методики визначення критеріїв та рівнів сформованості знань, умінь і навичок дітей молодшого шкільного віку на початковому етапі проведення експерименту;

- *відповідно до четвертого завдання доведено, обов'язкове* дотримання вчителем в сучасних умовах сприятливих психолого-педагогічних умов для здійснення якісного навчального процесу формування та розвитку системи

естетичних цінностей, комунікативних та творчих здібностей молодших школярів на уроках образотворчого мистецтва, а саме: *психологічних умов*: вікових особливостей учнів, їхніх пізнавальних процесів, світогляду, емоційно-вольової та чуттєвої сфер, вразливості і стресостійкості дитини; індивідуального підходу до навчання, особливості навчального стилю, здібностей та інтересів; створення безпечного середовища, позитивного психологічного клімату, атмосфери взаємоповаги, взаємопідтримки та партнерства; мотивації учнів до навчання, стимулювання їхньої пізнавальної активності; розвиток саморегуляції, відповідальності, самостійності; *педагогічних умов*: підбір ефективних методів і прийомів навчання саме для цього віку дітей; різноманітність видів роботи й оптимальний темп навчання; зв'язок навчання з життям, практичною діяльністю; застосування інноваційних освітніх технологій і дидактичних засобів навчання; відповідне оцінювання та коригування навчального процесу;

- *згідно п'ятого завдання* запропоновано і *впроваджено* спеціально розроблений методичний інструментарій для покращення якості знань здобувачів освіти з мистецької освітньої галузі, до складу якого ввійшли підготовчі вправи, комплекс взаємопов'язаних навчальних вправ та творчих завдань, а також методики для визначення відповідних критеріїв та рівнів сформованості естетичних цінностей, мистецьких та комунікативних здібностей молодших школярів; *аргументовано*, що запропоновані методики сприяють кращому засвоєнню учнями системи естетичних цінностей, законів та принципів образотворчого мистецтва, тобто основних засад, що визначають уявлення учнів про красу, впливають на їхнє сприйняття навколишньої дійсності, оцінку та створення естетичних об'єктів і явищ, так як вони включають уявлення дітей про форму, колір, пропорції, композицію та інші характеристики, що впливають на сприйняття краси та естетичне задоволення навколишньою дійсністю;

- *відповідно до шостого завдання* доведено ефективність застосування розробленого нами методичного інструментарію, метою якого було сприяння

у розкритті творчого потенціалу кожної дитини, виявлення особистісних якостей учнів у творчій діяльності, допомога у самореалізації, мотивації до самовираження через мистецтво та творчість, а також розвиток мовних і мовленнєвих навичок учнів у співпраці з однолітками. Якісний аналіз результатів контрольного зрізу дозволив зробити висновок, що учні, які навчалися за експериментальною методикою краще засвоїли матеріал із образотворчого мистецтва. У них розвинена на достатньому рівні естетична свідомість та система естетичних цінностей. Ці діти можуть самовиражатися через мистецтво та в процесі творчої співпраці, правильно і чітко виконують творчі й практичні завдання, вміють аналізувати свої помилки, усвідомлюють цінність мистецтва у своєму житті. Результати експериментальної роботи вказують на важливість інтегрованого навчання мистецтва, яке спрямоване на розвиток різних аспектів особистості. Впровадження творчих завдань та оптимальних методів навчання на уроках образотворчого мистецтва підтверджує значущість формування не лише естетичного сприймання, але й критичного мислення, творчих навичок, інтересу до мистецтва.